

Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Çocuğa Göre Olmasını Sağlayan Başat Bir Değişken: Eğitsel Özellikler¹

*Erkan ÇER²

Amasya Üniversitesi, Türkiye

Özet

Bu çalışmada, çocuk edebiyatı yapıtlarının çocuğa göre olmasını sağlayan başat bir değişken olarak eğitsel özellikler üzerinde durulmakta, eğitsel özelliklerin ne olduğu, çocuk edebiyatı yapıtları üzerindeki önemi belirtilmekte ve eğitsel özellikler üzerinden bir tartışma yürütülmektedir. Bu doğrultuda, bu çalışmada şu sorulara yanıt verilmeye çalışılmıştır: Çocuk kitaplarının temel amacı öğretme ve belletme midir? Çocuk kitaplarında öğüt ve emir olmalı mıdır? Çocuk kitaplarında korku ve kaygı olmamalı mı yoksa başa çıkılması gereken bir öge olarak mı yer almalıdır? Çocuk kitaplarında ideolojik söylemlerin yeri var mıdır? Çocuk kitaplarının cinsiyet ayrımcılığındaki sorumluluğu nelerdir? Çocuk kitaplarının yaşam gerçekliği ile ilişkisi nasıl olmalıdır? Çocuk kitapları geleneksel değerlerin, yaptırımcı yargıların, kuralların, tek ve değişmez doğruların sözcülüğünü mü yapmalıdır? Çocuk kitaplarında abartılmış merakın ve aşırı duygusal öğelerin yeri var mıdır? Çocuk kitaplarında şiddet olmamalı mı yoksa başa çıkılması gereken bir öge olarak mı yer almalıdır?

Anahtar Sözcükler: Çocuk edebiyatı yapıtları, çocuğa görelilik, eğitsel özellikler.

Abstract

Educational features are emphasized as a dominant variable that enables children's literature to be according to the child, the importance of educational features, the importance of children's literature, and a discussion on educational features are carried out. In the direction, the following questions are tried to be answered in the research: Is the main purpose of the children's books the teaching? Should there be advice and order in children's books? Should there be fear and anxiety in children's books or should it be included as an element to be dealt with? Do ideological discourses have a place in children's books? What is the responsibility of children's books in gender discrimination? How should children's books be related to the reality of life? Should children's books be the spokesperson of traditional

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Sedat SEVER'in danışmanlığında yürütülen "Edebiyatta Çocuk Gerçekliği ve Çocuğa Görelilik İlkelerinin İncelenmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, erkan.cer@amasya.edu.tr

values, sanctioned judgments, rules, and unequal truths? Do children's books have a place for exaggerated curiosity and super-emotional elements? Should children's books be not as violent or as an element to be dealt with?

Key Words: Children's literature works, appropriateness for children, educational features.

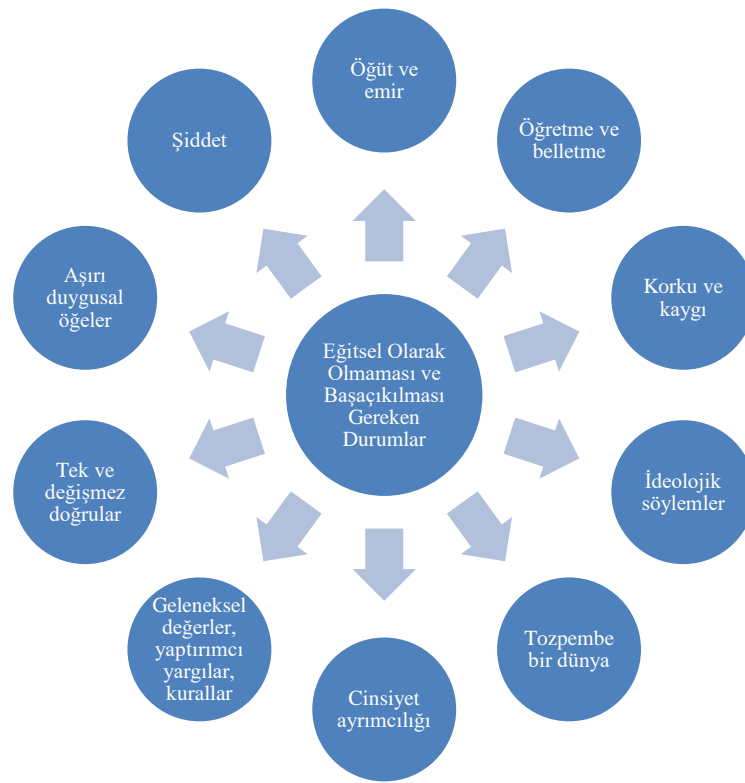
GİRİŞ

Çocuk edebiyatı yapıtları, çocukları renk, çizgi ve sözcüklerin estetik diliyle tanıştıran, onlara anadilinin güzelliğini duyumsatan ilk araçlardır (Sever, 2008). Bu bakımdan, çocuklara doğumdan başlayarak gelişim düzeylerine uygun bir yaklaşımla estetik beğeni ile birlikte düşünme ve düşünme sorumluluğu verilmesi çocuk edebiyatının en temel işlevleri arasındadır (Anderson, 2013; Sawyer, 2012; Shelby, 2004). Çocuk edebiyatının bu temel işlevleri yerine getirebilmesi için kitapların çocuğa göre olması gerekir. Daha açık bir söyleyişle, kitabın tasarım, içerik ve eğitsel özelliklerinin çocuk gerçekliğiyle; yani onun doğası, ilgi ve gereksinmesi, dil ve anlam evreni, bakış açısıyla örtüşmesi gerekir. Bununla birlikte, çocuğun düzeyine uygun her kitabın çocuğa göre olmayacağını da göz önünde bulundurulması gerekir. Çünkü çocuk kitapları, temelde edebiyat yapıtlarıdır ve bu yapıtların yazınsal ölçütlere de uygun olması gerekir. Böyle bir anlayışa sanatçı duyarlılığının da yansımaları çocuğa göre olan kitapların oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Çocuk edebiyatı, çocuklara dilin ve çizginin anlatım olanaklarıyla insan doğasını anlatan, sezdiren, yaşamı tanımlarına yardımcı olan estetik bir araçtır. Bu aracın, çocukların gelişim süreçlerine ve demokratik kültürü içselleştirmelerine katkı sağlaması beklenir. Bunun için de edebiyat yapıtlarının çocuklarda, insan doğasına aykırı olan tutum, davranış ve eylemlere karşı duyarlılık oluşturması; onların duygu ve düşüncelerini çocuğa göre olan durumlarla-örneklerle eğitmesi gerekir. Bunun için de öncelikle, edebiyatın öğretme ve belletme yerine duyumsatma ve sezinetme işlevinin yaşama geçirilmesi gerekir (Sever, 2002: 27). Özellikle bu tür bir anlayış, çocuk kitaplarında çocuğun özne konumunda olmasına olanak sağlar (Şirin, 2007: 77). Daha farklı bir anlatımla çocuk edebiyatı yapıtları, çocuğu merak duygusuyla, keşfetme isteğiyle, içtenliğiyle, devingenliğiyle, heyecanlı yapısıyla, düş gücü ve yaratıcılığıyla, öğüt ve emirden hoşlanmayan tutumuyla odağına almalıdır. Oysa yetişkin dünyasının değer yargılarının, ilke ve kurallarının, kalıp düşüncelerinin, dayatmacı tutumlarının, düşünce biçimlerinin, değişmeyen ve kesin doğrularının çocuk edebiyatı yapıtlarına yansımaları, çocuğu özne konumundan çıkararak nesneleşmesine yol açabilir (Dilidüzgün, 2004: 88; Kutlu, 1995: 8; Sever, 2008: 199; Uçan, 2005: 20). Bu nedenle, çocuk edebiyatı yapıtlarının eğitsel olarak gözden geçirildikten sonra çocuk okurlarla karşı karşıya getirilmesi gerekir.

Sanatın eğitsel işlevlerinden yararlanabilmek için, sanatsal uyaranların kişilerin yaşamında küçük yaşlardan başlayarak yer alması gerekir. Bunun en etkili yollarından biri de çocuklar için görsel ve dilsel bir model ve uyaran olan nitelikli çocuk kitaplarıdır. Çocuk kitaplarının niteliği belirleyen temel değişken, çocukların dil ve anlam evrenlerine uygun yaşam durumlarının, sanatçının sezgi ve beğenisiyle çocuğun dünyasına uygun bir söylem içinde dile getirilmesidir (Sever, 2002: 27). Bu nedenle, çocuğun erken dönemden başlayarak okuma kültürü sürecine girmesinde, onu olumsuz etkileyebilecek hiçbir yaklaşımın olmaması gerekir. Yalın bir söyleyişle çocuk edebiyatı yapıtlarında, öğüt ve emrin, öğretici ve belletici bir anlayışın, cinsiyet ayrımcılığının, ideolojik söylemlerin, geleneksel değer, kural ve yaptırımcı yargıların, tek ve değişmez doğruların, abartılmış merakın, aşırı duygusal öğelerin olmaması gerekir. Bununla birlikte, çocuk edebiyatı yapıtlarında korku ve kaygıyla, psikolojik, duygusal ve fiziksel şiddetle nasıl başa çıkılması gerektiği duyumsatılmalıdır. Bu yaklaşımın dışında oluşturulan çocuk kitapları, çocuğu korku ve kaygıyla baskı altına

alabilir, onu duygusal olarak örseleyebilir, onun gözünde şiddeti olumsuzlayabilir, yaşama değişmeyen doğrularla bakmasına neden olabilir, duygu ve düşüncelerini bastırmasına yol açabilir, eleştirel ve yaratıcı düşünmesini engelleyebilir, kadına ve erkeğe belli cinsel roller yüklemesine olumsuz katkı sağlayabilir (Dilidüzgün, 2003: 43; Ekşi, 1995: 282; Erdoğan, 1997: 53; İpşiroğlu, 1991: 303; Köksal, 1997: 48; Kutlu, 1995: 8; Sever, 2008: 198; Şirin, 2007: 55; Uçan, 2005: 20). Bu tür yaklaşımlar yerine, çocuğun düş kurduğu, özgürce düşündüğü, karar verdiği, şiddetle başa çıkmayı öğrendiği, yaratıcılığını ortaya çıkardığı, girişimciliğini desteklediği, duygularının sömürülmediği yaklaşımların yeğlenmesi gerekir (Sever, 2008: 199). Çünkü çocuk, bu tür yaklaşımlarla kendi duygu ve düşünce dünyasının kılavuzluğunda insana, yaşama ve doğaya yönelik duyarlık edinebilir. Demokratik toplumun öncelendiği düşünen, duyarlı bireyler yetiştirmenin temelinde de bu yaklaşım vardır. Bu nedenle, erken dönemden başlayarak eğitsel açıdan çocuğun göre olmayan yaklaşımların çocuk kitaplarına yansımaması gerekir.

Çizelge 1. Çocuk Edebiyatı Yapıtlarında Eğitsel Olarak Olmaması ve Başa Çıkılması Gereken Özellikler

1. Öğretme ve Belleme

Çocuk edebiyatı yapıtlarında salt çocuk ve onun gerçekliği yer alması gerektiğinden yapıtların bilgi yığılmacası içinde çocuğu baskı altına almaması gerekir (Dilidüzgün, 2003: 41). Çocuk kitaplarının amacı, öğretici ve belletici bir anlayışla çocuğu yetişkinliğe hazırlamak değildir (Sever, 2008: 198). Çocuğun bir an önce büyümesi için güdülen bu kaygı, çocuğu çocukluğundan çıkarabilir. Yalın bir söyleyişle, bir kitabın öğretme ve belletme amacı gütmesi, çocuğun çocuklukta yetişkin kimliğine bürünmesine yol açabilir. Bu nedenle, çocuk kitapları hiçbir biçimde böyle bir anlayışı benimsememelidir.

Yazarın anlatmak istediği şey, yazara göre doğrudur; yalnız çocuk okurların bu düşünceyi benimsemeleri gerekli değildir. Yazar yalnızca bir ham öykü ile belli bir alanda tartışma ortaya koyar, sonuçlarını ise okur çıkarır (Dilidüzgün, 2003: 43). Bu yönüyle, çocuğun duyma ve düşünme sorumluluğu alarak olayları değerlendirmesi, kitabın öğretici ve belletici olmayan yaklaşımına bağlıdır. Bu nedenle, yazar, kendi doğrularını çocuğa belletmek yerine neden-sonuç ilişkisi içerisinde onun düşünmesine olanak tanımalıdır.

Çocuk kitaplarının temel amacı, çocukları eğitmek değildir (Erdoğan, 1997: 53). Çocuk kitaplarının öncelikli amacı, çocuklara yaşam ve insan gerçeğine ilişkin sanatçı duyarlılığı ile kurgulanmış ipuçları sunmak, anadilinin kullanım olanaklarını sezdirmek ve onları yazılı kültürle sağlıklı ve sürekli etkileşim kurabilen bireyler kılabilenektir (Sever, 2008: 198). Bu nedenle, çocuğa biçim verme düşüncesiyle, onun eğitilmesi gereken ideal bir yetişkin olarak görülerek çocuk edebiyatı yapıtları oluşturulmamalıdır (Uçan, 2005: 20). Bir çocuk kitabı, çocuğa doğruları gösteren, çocukken ve yetişkin olduğunda nasıl davranması gerektiğini ona belletmeye çalışan yetkeci bir anlayışta olmamalıdır (Dilidüzgün, 2004: 59). Başka bir söyleyişle, kitaplarda çocuklara neler yapması ya da neler yapmamasının söylenmesinden çok, neler yapması ya da neler yapmaması gerektiği sezinletilmelidir. Bununla birlikte kitaplar, çocukların davranış ve eylemlerinin başkaları üzerinde yaratacağı sonuçları görmesine olanak tanımalıdır (Sever, 2008: 22).

Yazar, eğitici bir kimlikle ne çocuklara doğruyu gösteren bir yetkedir ne de her şeyin en iyisini bilen bir öğretmendir. O, kendi görüşünü ve eleştirisini okuruna zorla benimsetecek derecede olayları tek yanlı sunmamalıdır (Dilidüzgün, 2004: 63). Yazarın dayatmacı bir tutumla ya da öğretici bir yaklaşımla çocuğu duyarlı kılması olanak değildir. Çünkü çocuk kitapları, yazarın kendi doğrularını bellettiği bir öğreti kitabı değildir. Bu bakımdan, çocuk edebiyatı yazarlarının eğitimci rolünü üstlenmemesi gerekir.

2. *Öğüt ve Emir*

Çocuklar, kendilerine öğüt ve emir verilmesinden hoşlanmazlar (Sever, 2008: 23). Çünkü öğüt ve emirler, çocukların duygu ve düşüncelerini bastırması anlamına gelmektedir (Yörükoğlu, 2010). Özellikle çocuk kitaplarının buyurgan bir yaklaşımla hazırlanması, çocuğun söylenenlere olduğu gibi hiçbir düşünsel süreçten geçirmeden kabul etmesine neden olabilir. Başka bir söyleyişle, öğüt ve emirle, çocuk ya söylenenleri olduğu gibi benimser ya da kendi düşüncelerinin önemsiz olduğu hissine kapılabilir. Bu bakımdan, öğüt ve emrin çocuk kitaplarında yeri olmamalıdır.

Çocuğun öğüt ve emirlerden hoşlanmadığı, öğütlere karşı belirli bir kanıksama içinde olduğu unutulmamalıdır (Köksal, 1997: 48). Bu nedenle, çocuğa, bir yetişkinin öğüt dağarcığından çıkararak aktardığı yargılar, çocuğun kitapla kurduğu iletişimde, duygu ve düşünce üretme sorumluluğuna engel olur (Sever, 2008: 197). Bununla birlikte, yazarın öğüt ve emir içeren bir biçimi yeğlemesi, çocuğun doğasında yer alan merakını, keşfetme isteğini, içtenliğini, heyecanını, devingenliğini, düş gücü ve yaratıcılığını baskı altına alabilir. Bu nedenle çocuk kitapları, öğüt ve emirlerle ne çocuğun doğasını baskı altına almalı ne de renkli dünyasının önüne kalın duvarlar örmelidir.

Çocuk edebiyatı, çocuğu önemsemeli ve onaylamalıdır (İpşiroğlu, 1992: 27). Bu bakımdan, çocuk kitapları artık öğüt ve emir vermekten, kural ve kurallar koymaktan, yaptırımcı yargılar oluşturmaktan öteye geçmelidir. Çünkü çocuk kitaplarının öğüt ve emirlerle oluşan buyurgan anlayışı çocuk-kitap etkileşimini olumsuz bir biçimde etkiler (Sever, 2008: 199). Çocuğun isteklerinin ve beğenilerinin görmezden gelinerek yetişkinlerin istekleri doğrultusunda çocuğa öğüt ve kurallar yoluyla baskı yapmak, onu saldırgan bir birey haline

getirir (Cüceloğlu, 2013). Bu durum, çocuğun kitaptan uzaklaşmasına, kitabı olumsuz bir nesne olarak görmesine neden olabilir.

Çocuğun okul türü öğrenme içerisinde sürekli olarak nasıl olması gerektiği öğüt ve emirlerle belletilmeye çalışılması, toplum içerisinde bu tür bir yaklaşıma maruz kalması, anne ve babanın da "böyle yap, şöyle yap, şunu yapma vb.) öğüt ve emir içeren söylemlerinin olması (Direk, 1990: 88), çocuk kitaplarının farklı bir yaklaşımı benimsemesini zorunlu kılar. Çünkü çocuk edebiyatı, çocuğun kendisini öncelemiştir; bu edebiyat, onun doğasına, bakış açısına, dil ve anlam evrenine, ilgi ve gereksinmelerine yönelik gerçekliğini koşulsuz bir biçimde yansıtmalıdır. Bu anlayış çocukluk döneminde çocuğa yaşam hakkı tanıdığı gibi öğüt ve emir içeren yaklaşımları da yok saymaktadır.

3. *Korku ve Kaygı*

Korku, görünen ya da görünmeyen bir tehlike, tehdit altında duyumsanan ve hoş olmayan bir gerilim, güçlü bir kaçma ya da kavga etme dürtüsü; hızlı kalp atışları, kas gerginliği ve benzeri belirtilerle yaşanan duygusal gerilimdir. Kaygıysa, bilinçdışından kaynaklandığı için nedeni bilinmeyen tehlike, talihsizlik, korku, bekleyişin yarattığı tedirginlik ya da güvensizlikten doğan tedirgin edici duygudur (Bakırcıoğlu, 2012; Budak, 2005). Çocuğun gerçek ile düşünme ayırt etme yetisi gelişmemiş olduğundan, başka bir deyişle, özellikle küçük çocuklar düşündüklerini, duyumsadıklarını ve duydukları her şeyi gerçek sandıklarından korkutmalara karşı çok duyarlıdır. Bu bakımdan gözdağı vermek, irkiltme, korkutma, tiksindirme yoluyla eğitme, korku anlayışın temelini oluşturur (İpşiroğlu, 1991: 297). Çocuk kitapları, hiçbir biçimde çocuklara ne gözdağı vermeli ne irkiltmeli ne de korkutmalıdır. Yalın bir söyleyişle, çocuk kitapları korku dolu, ürkütücü karakterlerle çocukların ruh sağlığını olumsuz bir biçimde etkilememelidir. Bununla birlikte, kurgu içerisinde, aşırı dramatik öğelerle yersiz duygusal gerilimler yaratılarak çocuk heyecandan öte, kaygıya sürüklenmemelidir (Sever, 2008: 199).

Erken dönemde çocuk, rüyasında gördüğünü ya da düşlediğini gerçekte olanlardan ayıramaz, hatta şaka yolu söylense de her söz, her davranış onun için gerçektir. Sözgelimi, "Öyle yaparsan annen olmam, seni köpeklere atarım, ellerin taş olur" gibi sözlerin hepsi onun için gerçektir. Çocuğun, gerçekleri değerlendirme yeteneği gelişmediği için bütün duyduğu ve düşündüğü şeyler ona olacaktı gibi gelir. Özetle, bu dönemde çocuk, korkutulmalara karşı çok duyarlıdır. Bu korkutulmalar devam ederse, onun ileride ruh sağlığı bu durumdan olumsuz etkilenebilir (Ekşi, 1995: 282). Bu nedenle, korku öğelerini bolca içeren, öğreticilik özelliği baskın olan, yüzeysel anlatımı yeğleyen, belli şablonları yineleyen, basit dersleri yetkeci bir biçimde aktaran, korku verici öğeleri ders vermek için bir araç olarak kullanan kitaplar niteliksizdir (Dilidüzgün, 1994: 172). Başka bir söyleyişle, çocuğun eğri-büğrü olduğunu, eğitilmezse topluma zararlı olacağını söyleyen, her şeyi katı bir disiplin ve korku çerçevesinde ele alan kitaplar, çocuğun kendine özgü gerçekliğini yadsıyabilir (Şirin, 2007: 55).

"Susmazsan seni havhava veririm.", "Akşam baban eve gelince görürsün gününü.", "Uslu durmazsan Anıl'ın annesi olurum.", "Sesini kesmezsen öcüyü çağırırım.", "Yaramazlık edersen, hastalanır, ölürüm.", "Beni seviyorsan yaramazlık yapmazsın.", "Öyle yaparsan Allah baba görür ve seni cezalandırır.", "Susmazsan Ay Dede seni göğe çeker.", "Ağlamayı sürdürürsen, polis amca'yı çağırırım, seni alır götürür." gibi uyarı ve gözdağılar, çocuğun içine anlaşılmaz, karmakarışık korkular salarak onun ruh dünyasını alt üst edebilir (Bakırcıoğlu, 2012: 530). Çocuk kitaplarının da sürekli olarak usdışı varlıklarla çocuğu korkutması, ona gereksiz gerilimler yaşatması, parmak sallaması ya da öğretme ve belletme için korkuyu bir araç olarak kullanması çocuğun kitabı olumsuz bir nesne olarak görmesine

yol açabilir. Bu bakımdan, çocuk kitaplarında korku, duygusal gerilim yaratmak için verilmemelidir. Çocuk kitapları, çocuğa salt korkuyla nasıl başa çıkması gerektiğini duyumsatmalıdır (Sever, 2008: 118).

Çocuğun bilinmeyene yönelik ilgisini usdışı güçlerle karıştırmamak gerekir. Onun bilinmeyenin içinde yer alan gizemi çözmek istemesi, doğasında bulunan merak ve keşfetme dürtülerinden gelmektedir. Oysa cin, umacı, hortlak, öcü, cadı, hayalet gibi usdışı varlıklarla gizem yaratıp çocuğun bilinmeyene olan ilgisini kötüye kullanmak, onun korku ve kaygı duymasından başka bir işe yaramaz (Yörükoğlu, 2010). Bu tür varlıklarla çocuğun kitapla bütünleşmesini beklemek havanda su dövmektir. Bu nedenle, bir inanç ya da düşünceye çocuğu inandırmak için bu tür varlıklar korkutucu bir öğe olarak kullanılmamalıdır.

Erken dönemde, çocuklarda yargılama ve yasaklama daha gelişmemiştir. Kendi kendini yönetemeyen çocuğu, çevrenin yasaklamaları, ayıp ve günah kavramları yönetir; çocuk, büyüklerin cezalarına, korkutmalarına ve tehditlerine karşı duyarlı hale gelir. Sevdiği insanları kaybetme ve onların cezalandırılması korkusu, çocukta kolayca suçluluk duygusu yaratır (Ekşi, 1995: 282). Başka bir deyişle, erken dönemde, çocukta içdenetimin daha gelişmemesi, onun içten gelen dürtülerini dizginleyememesine yol açmaktadır. Bu durumda, doğal olarak çocuk, korku ve kaygı verici durumlardan olumsuz bir biçimde etkilenir (Yörükoğlu, 2010: 180). Bu nedenle, erken dönemde, ayıp ve günah gibi kavramların, cezaların, tehditlerin ve korkutucu öğelerin çocuk kitaplarında yer almaması gerekir.

4. İdeolojik Söylemler

Çocuğa düşünce, inanç ya da ideolojilerin çocuk kitaplarıyla öğretilmemesi gerekir. Çünkü çocuğun herhangi bir görüşe bağlanmasını sağlamak çocuk yazınının amaçladığı bir şey değildir. Çocuk kitapları aracılığıyla erken dönemde çocuğa biçim vermek amacıyla ideolojik söylemlerin öncelenmemesi gerekir. Bu nedenle çocuk kitapları, çocuğun bilişsel düzeyinin alımlayamayacağı bu söylemlerin taşıyıcılığını yapmamalıdır. Yetişkinlerin kendi dünyalarına ait görüşlerinin, düşüncelerinin ve inançlarının çocuğa biçim vermek amacıyla kullanılması, çocuğun özne olarak değil nesne olarak görüldüğünün göstergesidir. Böyle bir yaklaşım, aynı zamanda çocuğun kendine özgü gerçekliğini de yok saymaktadır. Bu nedenle, çocuk edebiyatı yapıtları ne bir ideolojinin sözcülüğünü yapmalı ne de bir inancın taşıyıcılığında araç olarak kullanılmalıdır. Başka bir söyleyişle, çocuk edebiyatı yapıtları ne yetişkinlerin değer yargılarıyla ne ahlaksal yaklaşımlarla ne de ideolojik söylemlerle biçimlendirilmelidir. Çocuğa onun seçim yapabileceği düşünceleri, belletme ve öğretme amacı gütmeyen çocuk kitapları aracılığıyla sunulmalıdır.

Her edebiyat yapıtı, ideolojik yönden bir yan tutar (Mert, 1975: 12). Bir ideoloji, çocuğun kendine özgü gerçekliği kullanılarak onun düzeyine indirgenebilir. Sanatçı, söylemek istediği düşüncesini, çocuğun düzeyine uygun kişileştirilmiş bir karakter kullanarak, kurguyu düzenleyerek, olayları bu duruma uygun hale getirerek aktarabilir; yalnız, bu yaklaşımlar, çocuk gerçekliğinin bastırılıp yerine ideolojik söylemlerin öncelendiğini gösterir. Bununla birlikte, edebiyat yapıtları ideolojik yönden bir yan tutabilir; ezen-ezilen ilişkilerine ait kavramları (özgürlük, sınıfsal eşitlik, dayanışma, adalet, mülkiyet ilişkileri, üretim araçları, demokrasi, ekonomik mücadele, yoksulluk vb.) önceleyebilir; yalnız, çocuk edebiyatı yapıtları bu düşünce ve değerlerin öğretilmesinde araç olarak kullanılmamalıdır.

Çocuk kitaplarında sürekli olarak korku, emir ve öğütlerle verilen eğitim, kadın ve erkek arasındaki farkın gereğinden çok vurgulanmasına yol açabilir. İki cinsin birbirinden kaçırılması çocukta cinsellik ile ilgili korkuları arttırır. Sonuçta akıllı hep cinsel konulara takılı, devamlı cinsellikle uğraşan bireyler yetiştirilir. Bu durum, çocuğu, ileriki dönemlerde

karşı cinse, cinsel anlamda saplantılı bir kişi durumuna düşürebilir (Ekşi, 1995: 288). Bu nedenle, çocuk yapıtlarında yer alan kadın ve erkek karakterlerin cinsel olarak bastırılmaları, örselenmeleri ve suçluluk duymaları önlenerek duygusal ve fiziksel olarak birbirlerinden kaçırılmaması gerekir.

5. Cinsiyet Ayrımcılığı

Çocuk kitapları, kadın ve erkeğe yönelik ataerkil kültürün öncelediği durumların çocuklarla buluşmasına aracılık etmemelidir (İpşiroğlu, 1990: 54). Başka bir söyleyişle, çocuk kitaplarında erkek karakterlerin sürekli olarak başarılı, zeki, çalışkan, güçlü, etkin, cesur, baskın, kendinden emin, hırslı ve mantıklı olarak gösterilmesi; kadın karakterlerin edilgen, bağımlı, duygusal, alçakgönüllü, anlayışlı, güçsüz, utangaç, durumundan memnun, hassas, fiziksel görünüm olarak çekici ve cinsel nesne olarak gösterilmesi (Maciones 2011), çocuk okurun, kadın ve erkek cinsiyetine yönelik algısını bu anlayışla biçimlendirebilir. Çünkü erkeğin güçlü, etkin ve baskın olarak sunulması erkeği yüceltirken kadının güçsüz, edilgen ve bağımlı olarak gösterilmesi kadını aşağılamaktadır.

Yazınsal nitelikli çocuk kitaplarında yer alan kadın karakterlerin sürekli mutfakta, yemek yaparken ya da iş yaparken gösterilmesi ve erkek karakterlerin gazete okurken, işteyken ya da otururken gösterilmesi, çocuk okura, kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin bu biçimde olduğunu sezinletebilir. Bununla birlikte, kişileştirilmiş bir aslan karakterin erkek olarak ya da kişileştirilmiş bir ceylan karakterin kadın olarak betimlenmesi, aslana özgü niteliklerin (cesur, güçlü, baskın vb.) erkeğe, ceylana özgü niteliklerin (güçsüz, edilgen, hassas vb.) kadına yüklenmesine neden olabilir. Bu nedenle çocuk kitapları, çocuk okura toplumsal rollerini sezinletirken kadın ve erkeğe eşit bir anlayışla yaklaşmalıdır (Aslan, 2010).

6. Toz pembe Bir Dünya

Çocuk edebiyatı, yaşamı toz pembe gösteren her türlü aldatmacaya ve kandırmacaya karşı olmalıdır. Yalın bir söyleyişle çocuk kitapları, yaşamdan kopuk bir biçimde toz pembe bir dünyayı yeğlememelidir (Dilidüzgün, 2004: 60). Karakterlerin sürekli olarak "kahraman" olarak gösterildiği, her şeyin olumlu olduğu, herkesin mutlu olduğu, kimsenin bir sorununun olmadığı bir dünyada çocuk, yaşam gerçekliğini duyumsayamayabilir (Haertling, 1992; Akt: Dilidüzgün, 1992). Bu nedenle çocuk kitapları, çocukların sırça köşkte ya da kaf dağının ardında yaşamadıklarının bilinciyle ve onları aşırı bir biçimde korumayı da bırakarak sakatlık, ölüm, hastalık, engelli olma, aşk, sevgi, arkadaşlık, dostluk gibi konuları yaşam gerçekliğinden yola çıkarak sezinletmelidir.

Çocuk edebiyatında, çocukların fildişi kuleye kapatıldığı dönem çoktan aşılmıştır (İpşiroğlu, 1991: 304). Bu nedenle çocuk kitapları, yaşamı basit bir doğru-yanlış, iyi-kötü biçimine göre sunan gerçekdışı bir niteliğe bürünmemelidir. Çocuk kitaplarında çocuklara sevgi, dostluk, barış vb. değerleri vermek istiyorsak hazır ve soyut kalıplardan değil, yaşamın gerçeklerinden başlanmalıdır (İpşiroğlu, 1994: 127; Welsh, 1993; Akt: Dilidüzgün, 1993).

Bir çocuk kitabı, çocuğu aşıladığı soyut değerlerle, onu gerçeklerden uzaklaştırır. Oysa günümüzde çocuk uyanıktır, açıktır, gerçeklerle sürekli iç içedir, kısaca etkindir. Peter Haertling çocuğu yaşamdan soyutlayıp edilgenliğe yönelten bu tür yazını şöyle tanımlıyor: "Öyle bir çocuk yazını var ki ikiyüzlülüğü ve sahteliği onur kırıcı. Dünyanın güzelleştirildiği, küçültüldüğü, minicik bir oturma odasının boyutlarına indirgenildiği bir anlayış savunuluyor burada. Hiçbir şey ters gitmiyor bu dünyada, giderse de hemen ortaya

çıkan bir kahraman, çocuğu kanatları altına alıyor." (Akt: İpşiroğlu, 1990: 55). Bu nedenle, çocuk kitapları, yaşam gerçekliğini de çocuklara sezinletmelidir.

7. Geleneksel Değerler, Yaptırımcı Yargılar ve Kurallar

Çocuk edebiyatı yapıtları, değerleri ve gelenekleri olduğu gibi korumayı değil, gelenekleri bugünün açasından eleştirel bir bakış açasıyla sunmalıdır (İpşiroğlu, 1991: 303). Çocuk edebiyatı yapıtları aracılığıyla bin yıl öncesinin değerleri, yargıları ve kuralları aktarılmamalıdır. Bu değerlerin, günümüzün çağdaş değerleriyle örtüşmesi gerekmektedir. Böylelikle çocuk okur, demokratik toplumun öncelediği insan tipini çocuk edebiyatı yapıtlarıyla sezineleyebilir (Sever, 2008: 199). Özellikle çocuk, yaşadığı gerçekleri tüm çelişkileri ile algıladığından soyutlamaya kayarak iyi-kötü, doğru-yanlış, ayıp, sevap, günah gibi değer yargılarını kolaylıkla benimser. Onun bu özelliği kolaylıkla yönlendirilmesini sağlamaktadır. Böylelikle çocuk, önyargılarla kendini beğenme, üstün görme gibi duygular geliştirek, saldırganlık içgüdüsu besleyerek, başka türlü düşünönlere karşı düşmanlık yaratılarak koşullandırılabilir (İpşiroğlu, 1991: 298).

Çocuk kitaplarının öğretmen edasıyla temizlik, sağlık, saygı, söz dinleme gibi geleneksel tavırlar üstünden öğüt vermeyi ve kural koymayı bırakması gerekir (Kutlu, 1995: 8). Çünkü çocuk kitaplarında çocuğu sıkan, bıktıran kural, kalıp, kavram aktarma eylemi yoktur; gerçek ya da düşsel yaşam, serüven ve merak ögesi vardır (Dayıoğlu, 1997: 27). Başka bir söyleyişle, çocuk kitaplarının çocuğu yetişkin dünyasının kalıp düşöncelerine, ilke ve kurallarına, geleneksel değerlerine, yaptırımcı tutum ve yargılarına uyum sağlayacak bir biçimde eğitmesi onu nesneleştirmektedir. Çocuğun nesneleşmesi, onun geleneksel değerleri, yaptırımcı yargıları ve kuralları sorgulamaması anlamına gelmektedir (Şirin, 2007: 77). Cüceloğlu'na (2013: 121) göre nesneleşen çocuk, onaylanmak, önemsenmek ve kabul edilmek için yetişkin dünyasının değerlerine alışma yoluna gider.

Çocuk kitaplarında yer alan mizah, düşünmeden benimsediğimiz kurallara, alışkanlıklara gülebilmemizi sağlar. Çünkü mizahın oluşturdđu gerçeklik, çoğu zaman bu değerlerle çatışır. Oysa çocuk kitaplarında mizahın dışarıda bırakılması, kuralların, geleneksel değerlerin sorgulanmamasına neden olur (Ak, 1990: 181). Bu nedenle, çocuk edebiyatında geleneklere, alışkanlıklara özellikle mizah yoluyla yaklaşan yapıtlara gereksinim vardır.

8. Tek ve Değişmez Doğrular

Tek ve değişmez doğruların belletildiği kitaplar, çocuğun kalıp bir biçimde düşünmesine aracılık eder (İpşiroğlu, 1991: 302). Eleştirel bakış açası uyandırmayan ve çok yönlü düşünme yetisini geliştirmeyen çocuk kitapları, çocuğu yazarın doğrularına ötelere. Böylelikle çocuk, kendi doğrularınıymış gibi yazarın ya da çizerin düşöncelerini benimser. Oysa çocuk okurun kendine ait doğruları, temelde yazara ya da çizere ait doğrulardır (Dilidüzgün, 2004). O, kendi duygu ve düşünce dünyasının kılavuzluğunda kendi doğrularını oluşturmamıştır (Sever, 2008). Başka bir söyleyişle, çocuğun kendi doğrularını oluşturmaması, yaşama başkalarının gözünden bakmasına neden olabilir. Bu nedenle çocuk kitapları, erken dönemden başlayarak eleştirel bir bakış açasıyla çocuklara duyma ve düşünme sorumluluğu vermelidir.

Eleştirel düşünme, her türlü saplantıdan, bağımlılıktan, dogmatizmden arınmış bir düşünmedir. Bu bakımdan tek doğru benimkidir diyen her türlü yetkeci görüşe kuşkuyla yaklaşır. Eleştirel düşünceye göre tek doğru değil birçok doğru vardır. Önemli olan; bağımsız düşünme yetisini yitirmeden bir sorunu çeşitli açalardan inceleyerek kendi

görüşünü geliştirmek, aynı zamanda başkalarının görüşlerine de saygı ve hoşgörüyü yaklaştırmaktır (İpşiroğlu, 1991: 303). Bu nedenle çocuk kitapları, tek ve değişmez doğruları önelemek yerine eleştirel bir bakış açısıyla doğruların sorgulanmasına olanak tanımalıdır. Oysa sanatçının, görsel ve dilsel metinde söylediklerinin doğruluğuna yönelik inandırıcı yaklaşımı çocuk okurun çok yönlü düşünmesini engelleyebilir.

9. Aşırı Duygusal Öğeler

Duyguları kötüye kullanan ya da aşırı duygusal yoğunlukta olan bir kitap, çocuğu duygusal bir boşluğa düşürüp ona arabesk bir kişilik kazandırabilir (Dilidüzgün, 2004: 81). Bu nedenle çocuk kitaplarında acıma, üzüntü ve korku gibi duygusal yoğunluğu bulunan olayların, çocukta duygusal sağanak oluşturmalarına izin verilmemesi gerekir (Sever, 2008: 198). Daha yalın bir söyleyişle, çocuk kitapları çocuğun duygusal gereksinmelerine yanıt vermeli; yalnız, onun duygularını sömürmemelidir.

Çocuklar, kurgu içerisindeki duygusal durumları bir karınca gibi belleğine taşır. Yazarın, kurgusunu akıcı kılmak için aşırı duygusal yoğunluk yaratması, çocuğun belleğinde anlam veremediği duygusal boşlukların oluşmasına neden olur (Sever, 2008: 138). Bu nedenle, çocuk kitapları çocuğun bu duygular karşısında kendisini kotarmasını ve bu duygularla nasıl başa çıkması gerektiğini sezinletmelidir. Başka bir söyleyişle, yapıtlarda acı, üzüntü, karamsarlık gibi çocuğu duygusal olarak etkileyen olaylar verilebilir; yalnız bu yapıtlarda çocuk acıyı, üzüntüyü ve karamsarlığı içselleştirmek yerine bunları görmeyi ve değerlendirmeyi bilmelidir.

10. Şiddet

Çocuk kitaplarında yaşam gerçekliğinin bir sonucu olarak duygusal, fiziksel ve psikolojik şiddet yer alabilir; yalnız, çocuk, bu kitaplar aracılığıyla şiddetle nasıl başa çıkması gerektiğini duymamalıdır (Sever, 2008: 118). Çocuk kitaplarında yer alan karakterlerin mutsuz kılınarak, korkutularak, suçlanarak, küçümsenerek, baskı altına alınarak duygusal sarsıntı içinde olması ve karakterlerin, bu tür sarsıntılarla başa çıkmak için uygun çözüm yolları geliştirmesi çocuğun yaşamında bu tür durumlardan kaçmak yerine uygun çözüm yollarını kullanmasına olanak tanıyabilir.

Şiddetle başa çıkmak, şiddetin karşısına şiddeti koymak demek değildir. Daha yalın bir anlatımla, karakter, fiziksel şiddetle karşılaştığı zaman, bu sorunun çözümünde şiddeti kullanarak kendini başarılı kılmamalıdır. Bu tür bir başarı karakterin, sorunların çözümünde düşüncelerini etkili bir biçimde ortaya koyamadığını göstermektedir. Çocuk kitaplarının başat amaçlarından birisi, çocuğun karaktere öykünerek duyma ve düşünme sorumluluğu almasıdır. Bu nedenle, karakterin herhangi bir şiddet karşısında duygu ve düşüncelerini etkili bir biçimde kullanarak bu durumla nasıl başa çıkılması gerektiğini çocuğa duyumsatması gerekir.

SONUÇ

Bu çalışmanın sonucunda, çocuk kitaplarının eğitsel özelliklerinin çocuk gerçekliği ile yazınsal ölçütlere uygun olması ve sanatçı duyarlılığını yansıtmaları gerektiği ortaya çıkartılmıştır. Daha farklı bir anlatımla, çocuk kitaplarının eğitsel yönden aşağıda belirtilen özellikleri taşıması gerekmektedir:

- **Öğretme ve Belletme:** a. Öğretici nitelikteki kitaplar dışında yazımsal nitelikli kitaplarda, öğretici ve belletici bir anlayış yeğlenmemeli; bu kitaplar çocuğun duyma, duyumsama, düşünme ve düşünme sorumluluğu almasına izin vermelidir.
  - b. Yazar, çocuğa kendi doğrularını belletmek yerine neden-sonuç ilişkisi içinde onun düşünmesine olanak tanınmalıdır.
  - c. Çocuk kitapları, çocuğa biçim verme düşüncesiyle, onu eğitilmesi gereken ideal bir yetişkin olarak görmemelidir.
  - ç. Çocuk kitapları, kendi görüşünü ve eleştirisini okuruna zorla benimsetecek derecede olayları tek yanlı sunmamalıdır.
- **Öğüt ve Emir:** Çocuk kitaplarında, çocukların duygu ve düşünceleri bastırılarak onlara öğüt ve emir verilmemelidir.
- **Korku ve Kaygı:** a. Çocuk kitapları korku dolu, ürkütücü karakterlerle çocukların ruh sağlığını olumsuz bir biçimde etkilememelidir.
  - b. Çocuk kitapları, kurgu içerisinde, aşırı dramatik öğelerle yersiz duygusal gerilimler yaratarak çocuğu heyecandan öte, kaygıya sürüklememelidir.
  - c. Çocuk kitaplarında korku, duygusal gerilim yaratmak için verilmemelidir. Çocuk kitapları, çocuğa salt korkuyla nasıl başa çıkabileceğini duyumsatmalıdır.
  - ç. Ayıp ve günah gibi kavramların, cezaların, tehditlerin ve korkutucu öğelerin çocuk kitaplarında yer almaması gerekir.
  - d. Çocuk kitaplarında, bir inanca ya da düşünceye çocuğu inandırmak için usdışı varlıklar korkutucu bir öğe olarak kullanılmamalıdır.
- **İdeolojik Söylemler:** Çocuk edebiyatı yapıtları ne yetişkinlerin değer yargılarıyla ne ahlaksal yaklaşımlarla ne de ideolojik söylemlerle biçimlendirilmelidir.
- **Cinsiyet Ayrımcılığı:** Çocuk kitapları, çocuk okura toplumsal rollerini sezinletirken kadın ve erkeğe eşit bir anlayışla yaklaşmalıdır.
- **Tozpembe Bir Dünya:** a. Çocuk edebiyatı yapıtları, yaşamı tozpembe gösteren her türlü aldatmacaya ve kandırmacaya karşı olmalıdır.
  - b. Çocuk kitapları, yaşam gerçekliğini duyumsatmalıdır.
- **Geleneksel Değerler, Yaptırımcı Yargılar ve Kurallar:** Çocuk edebiyatı yapıtları değerleri, gelenekleri olduğu gibi korumayı değil, gelenekleri bugünün açısından eleştirel bir bakış açısıyla sunmalıdır.
- **Tek ve Değişmez Doğrular:** Çocuk kitapları çocuklara, tek ve değişmez doğruları belletmek yerine eleştirel bir bakış açısıyla bu doğruların sorgulanmasına olanak tanınmalıdır.
- **Aşırı Duygusal Öğeler:** a. Çocuk kitapları, çocukların duygusal gereksinmelerine yanıt vermeli; yalnız, onların duygularını sömürmemelidir.
  - b. Çocuk kitaplarında acıma, üzüntü ve korku gibi duygusal yoğunluğu bulunan olayların, çocukta duygusal sağanak oluşturmalarına izin verilmemesi gerekir.
- **Şiddet:** a. Çocuk kitaplarında yaşam gerçekliğinin bir sonucu olarak duygusal, fiziksel ve psikolojik şiddet yer alabilir; yalnız, çocuk, bu kitaplar aracılığıyla şiddetle nasıl başa çıkması gerektiğini duyumsamalıdır.
  - b. Çocuk kitaplarında karakter fiziksel şiddetle karşılaştığı zaman bu sorunun çözümünde şiddeti kullanarak kendini başarılı kılmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Ak, B. (1990). Bana nelere güldüğünü söyleyin, size kim olduğunuzu söyleyeyim? Jale B., Nazan İ., Zehra İ., Şeyda Ö. (Yay. Haz.). *Yaratıcı toplum yolunda çağdaş eğitim*. (s. 132-145). İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları.
- Anderson, N. A. (2013). *Elementary children's literature, infancy through age 13*. New York: Pearson Education.
- Aslan, C. (2010). An analysis of the presentation of woman in 100 basic literary works in Turkey. *Eurasian Journal of Educational Reseach*, 38, 19-36.
- Bakırcıoğlu, R. (2012). *Eğitim ve psikoloji sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Budak, S. (2005). Psikoloji sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2013). *İçimizdeki çocuk*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Dayıoğlu, G. (1997). Çocuk kitaplarının ana dili öğretimine etkisi. Didem Güneri Öztaşbaşı (Edt.). *Ana Dili Eğitimi ve Çocuk Kitapları Sempozyumu*. (s. 24-28). Ankara: Ankara Üniversitesi Tömer Dil Eğitim Merkezi.
- Dilidüzgün, S. (1992). Çocuk edebiyatının bir ustası: Peter Haertling. *Hürriyet Gösteri*, 134, 62-64.
- Dilidüzgün, S. (1993). Avusturyalı çocuk kitabı yazarı Renate Welsh: Çocukların sorunlarına eleştirel bir yaklaşım. *Milliyet Sanat*, 313(1), 39-40.
- Dilidüzgün, S. (1994). Çağdaş çocuk ve gençlik kitaplarından bir kesit. Jale B., Nazan İ., Zehra İ., Şeyda Ö. (Yay. Haz.). *Çağdaş eğitimde sanat*. (s. 132-145). İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları.
- Dilidüzgün, S. (2003). *İletişim odaklı Türkçe derslerinde çocuk kitapları*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Dilidüzgün, S. (2004). *Çağdaş çocuk yazını*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Direk, N. (1990). Sosyal bilimlerde eğitim sorunları. J. Baysal, N. İpşiroğlu, Z. İpşiroğlu, Ş. Ozil (Edt.). *Yaratıcı toplum yolunda çağdaş eğitim*. (s. 122-134). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ekşi, A. (1995). Türkiye'de dinsel yayınlar. Jale B., Nazan İ., Şeyda Ö., Zehra İ. (Yayın Kurulu). *Çağdaş kültürümüz olgular - sorunlar*. (s. 265-291). İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları.
- Erdoğan, F. (1997). Kitaplar ve çocuklar. Didem Güneri Öztaşbaşı (Edt.). *Ana Dili Eğitimi ve Çocuk Kitapları Sempozyumu*. (s. 53-56). Ankara: Ankara Üniversitesi Tömer Dil Eğitim Merkezi.
- İpşiroğlu, Z. (1990). Okumayı öğretme. Jale B., Nazan İ., Zehra İ., Şeyda Ö. (Yay. Haz.). *Yaratıcı toplum yolunda çağdaş eğitim*. İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları.
- İpşiroğlu, Z. (1991). Köktendinci çocuk yazımına eleştirel bir yaklaşım. Jale B., Nazan İ., Şeyda Ö., Zehra İ. (Yayın Kurulu). *Çağdaş kültürümüz olgular - sorunlar*. (s. 293-309). İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları.
- İpşiroğlu, Z. (1992). Nasıl bir çocuk edebiyatı? *Milliyet Sanat*, 301, 26-27.
- İpşiroğlu, Z. (1994). Okuma sevgisi nasıl kazandırılır? Jale B., Nazan İ., Zehra İ., Şeyda Ö. (Yay. Haz.). *Çağdaş eğitimde sanat*. İstanbul: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları.
- Köksal, Ü. (1997). Çocuk tiyatrosunun özellikleri ve tiyatro dili. Didem Güneri Öztaşbaşı (Edt.). *Ana Dili Eğitimi ve Çocuk Kitapları Sempozyumu*. (s. 43-50). Ankara: Ankara Üniversitesi Tömer Dil Eğitim Merkezi.
- Kutlu, A. (1995). Eğitim ve çocuk yazını. *Varlık*, 1058, 7-9.
- Macionis, J. J. (2001). *Sociology*. Upper Saddle River, New Jersey: Practice Hall.
- Mert, N. (1975). Türkiye'de çocuk edebiyatı. *Çocuk Eğitimi ve Edebiyatı*, 45, 8-11.
- Sawyer, W. E. (2012). *Growing up with literature*. Abbany: Wadsworth.

- Sever, S. (2002). Çocuk kitaplarına yansıtılan şiddet: “Milli Eğitim Temel Yasası ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme” bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 35(1-2), 25-37.
- Sever, S. (2008). *Çocuk ve edebiyat*. İzmir: Tudem Yayınları.
- Shelby, A. W. (2004). *Interpreting literature with children*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Şirin, M. R. (2007). *Çocuk edebiyatı kültürü. Okuma alışkanlığı ve medya sarmalı*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Uçan, H. (2005). Çocuk kadar saf, temiz olabilmek/kalabilmek. *Hece*, 104-105.
- Yörükoğlu, A. (2010). *Çocuk ruh sağlığı. Çocuğun kişilik gelişimi eğitimi ve ruhsal sorunları*. İstanbul: Özgür Yayınları.